

Малий і середній бізнес Закарпатської області як фактор регіонального розвитку в контексті України та ЄС

Курей Оксана Андріївна, викладач кафедри міжнародного бізнесу та світової політики факультету міжнародного бізнесу та міжнародного права Закарпатського державного університету, тел. 050 2171408, e-mail: kurej_o@yahoo.com

У статті проаналізовано основні результати розвитку малого та середнього в Закарпатській області у регіональному, національному та міжнародному контексті. Головна увага акцентується на основних показниках розвитку малих і середніх підприємств Закарпаття, таких як їх частка в загальній кількості підприємств, кількість у розрахунку на 10 тис. осіб населення, частка у зайнятості. Результати розвитку порівнюються із аналогічними по Україні в регіональному та національному масштабах, а також із подібними показниками у країнах ЄС.

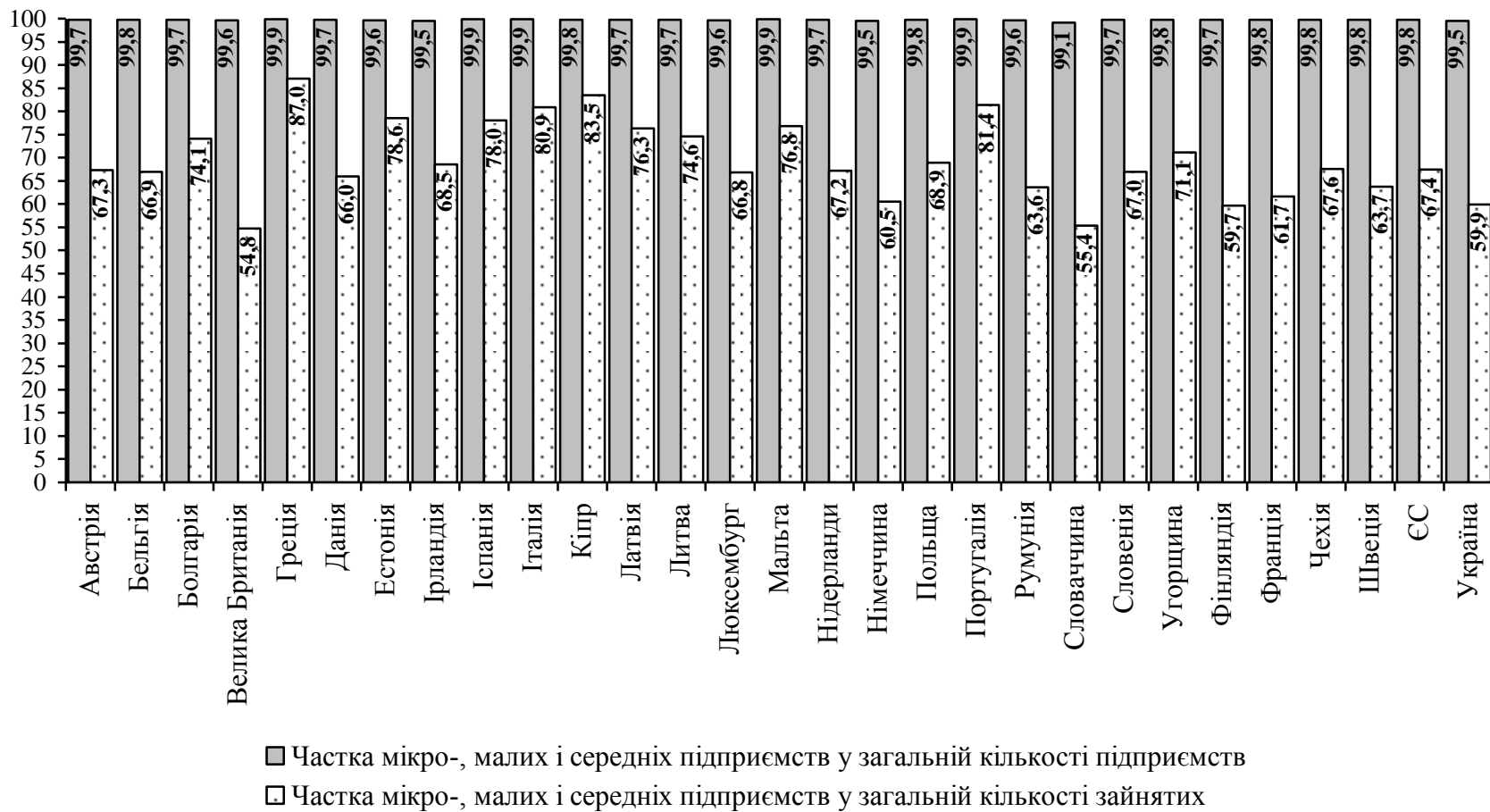
Ключові слова: *бізнес, малі та середні підприємства, мікропідприємства, Закарпатська область, фізичні особи-підприємці.*

У кінці 1980-х рр. в Україні було офіційно визнано існування малого та середнього підприємництва, яке зі змінним успіхом розвивається на теренах нашої економіки. Це стало одним із наслідків реформування командно-адміністративної системи регулювання економіки та означало початок нового трансформаційного етапу розвитку. Таким чином, повноцінний і успішний розвиток підприємництва став обов'язковою умовою формування в Україні розвинутої соціально-ринкової економічної системи. Актуальність дослідження ролі малого та середнього бізнесу для розвитку Закарпатської області обумовлюється регіональними соціально-економічними особливостями створення та функціонування підприємств, а також наявним ресурсним потенціалом і близькістю до кордонів.

Малий і середній бізнес став основою розвитку економіки переважної більшості країн як найбільш масова, динамічна і гнучка форма ділового

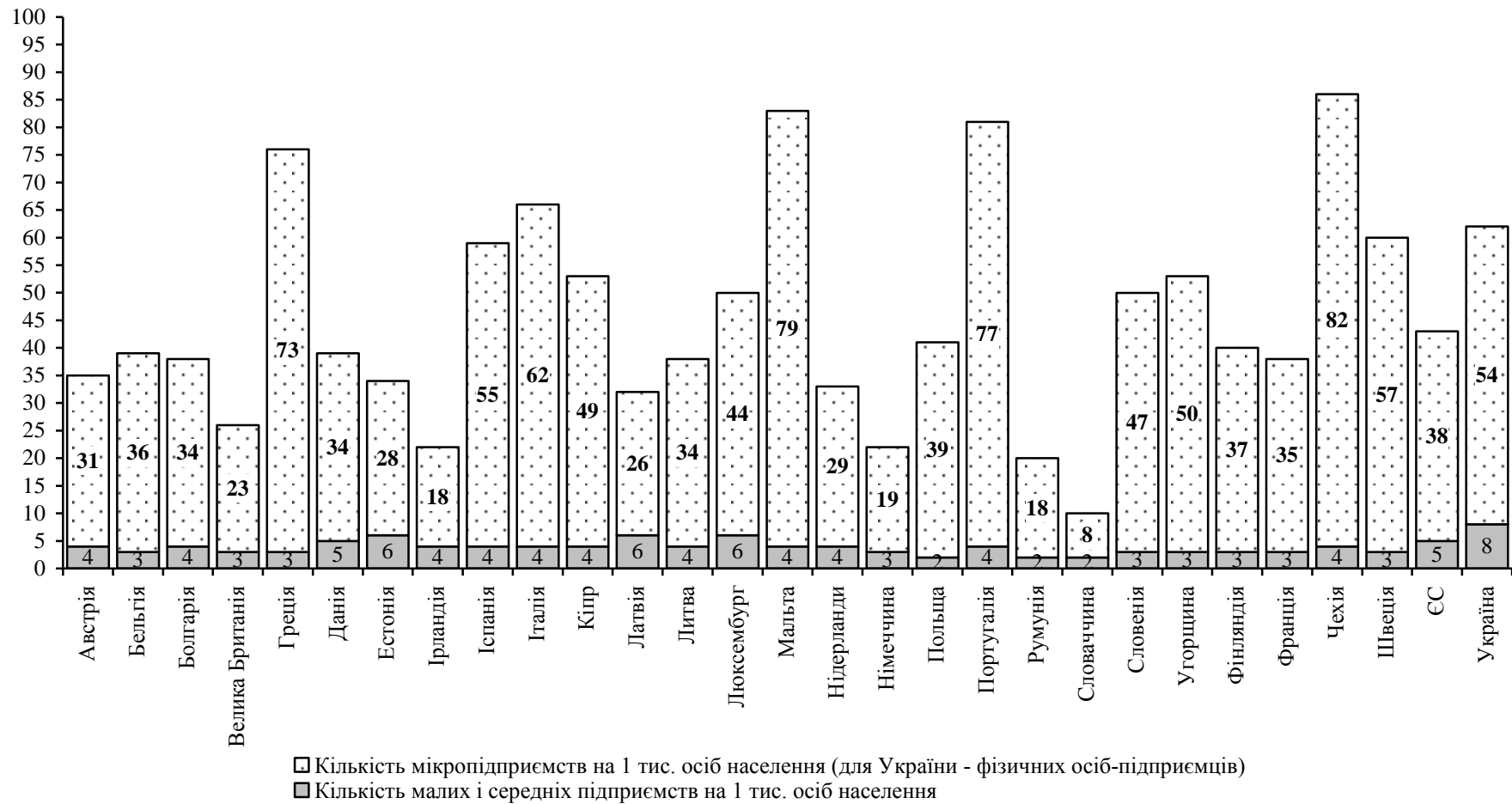
життя. Так, у 2008 році частка так званого «SME»¹ сектору в середньому по ЄС у кількості всіх підприємств складала 99,8% (зокрема, в Чехії, Польщі, Угорщині – 99,8%, Латвії та Литві – 99,7%, в Естонії та Румунії – 99,6%, у Словаччині – 99,1%), у кількості зайнятих на підприємствах працівників – 67,4% (в Чехії – 67,6%, Польщі – 68,9%, в Угорщині – 71,1%, Латвії – 76,3%, Литві – 74,6%, в Естонії – 78,6%, Румунії – 63,6%, у Словаччині – 55,4%) (рис. 1). Останні статистичні дані свідчать про те, що в трансформаційних країнах Європейського Союзу в середньому припадає 43 мікро-, малих і середніх підприємств на одну тисячу осіб населення, тоді як у 2005 р. він становив 39 підприємств. Цей показник варіюється від найбільшого значення 86 підприємств у Чехії до найменшого – близько 10 підприємств у Словаччині. В середньому по всім країнам ЄС кількість малих і середніх підприємств на тисячу осіб населення становить 5 одиниць, а мікропідприємств – 38, тоді як в Україні – близько 8 та 54 одиниць відповідно (рис.2) [1; 2].

¹ SME (small and medium sized enterprises) sector – з англ. сектор малих і середніх підприємств. Як правило, враховує також і мікропідприємства.

Джерело: [2;3]

Рисунок 1. Основні показники діяльності мікро-, малих і середніх підприємств ЄС та України

Джерело: розраховано автором за даними[2-4]

Рисунок 2. Кількість мікро-, малих і середніх підприємств ЄС та України на 1 тис. осіб населення

Таким чином, можна стверджувати, що більшість трансформаційних економік Центрально-Східної Європи досягли оптимальної кількості малих і середніх підприємств на 100 осіб населення, що здатне забезпечити успішну конкуренцію на ринку.

За цілою низкою показників, що характеризують розвиток малого та середнього бізнесу, ситуація в Україні подібна до тієї, яка склалася в державах ЄС, зокрема в трансформаційних економіках (табл. 1).

Таблиця 1. Основні показники розвитку малого й середнього підприємництва в різних країнах у 2008 р.

Країна	Кількість на 1 тис. мешканців	Зайнято, тис. осіб	Частка в загальній чисельності зайнятих, %
Велика Британія	26	9725,3	54,8
Німеччина	22	13420,5	60,5
Франція	38	9281,0	61,7
Угорщина	53	1767,1	71,1
Чехія	86	2504,7	67,6
Словаччина	10	564,5	55,4
Румунія	20	2633,3	63,6
Польща	41	5879,6	68,9
Країни ЄС (в середньому)	43	90007,0	67,4
Трансформаційні країни ЄС (в середньому)	47	16494,6	68,5
Україна	62	9364,1	72,3

Джерело: розраховано автором за даними[2-4]

До сектору малого й середнього підприємництва в країнах ЄС включають також мікропідприємства, які виділені за ознакою кількості працівників (до 10 осіб). Для порівнянності даних до показників табл. 1, що характеризують розвиток малого й середнього підприємництва в Україні, було включено інформацію про діяльність фізичних осіб-підприємців. Дані табл. 1 доводять, що за таким показником, як кількість суб'єктів малого й середнього підприємництва на 1 тис. мешканців Україна випереджає результати більшості трансформаційних країн Європи, крім Чехії, що пояснюється великою кількістю фізичних осіб-підприємців (вони складають 85% всіх суб'єктів МСП). На точність аналізу статистичних даних впливає різна методика визначення розмірів підприємств у країнах ЄС і в Україні

щодо мікропідприємств, оскільки таке поняття у вітчизняному законодавстві відсутнє.

За даними 2009 року сектор малого та середнього бізнесу в Україні становив 99,5% від усіх підприємств-суб'єктів господарювання (93,7% та 5,8% відповідно). На малих підприємствах працювало біля 2,2 млн. осіб, або 26% загальної кількості зайнятого на підприємствах країни населення, на середніх підприємствах України – 2,8 млн. осіб, або близько 34% зайнятих.

Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення у 2009 р. становила 75 одиниць (на 4,2% більше, ніж у 2008 р.), кількість середніх підприємств – 5 одиниць. Кількість суб'єктів господарювання у секторі малого та середнього підприємництва України за результатами спостережень 2009 року становила близько 666 одиниць на 10 тисяч осіб наявного населення. Такі результати можуть свідчити про досягнення у найближчі роки даним показником свого оптимального значення, що є цілком закономірним процесом. Поряд із цим якщо протягом 2000-2008 рр. постійно зменшувалась частка малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції в цілому по економіці, то у 2009 році вона зростає із 16,3% до 16,7%, хоча в абсолютних вимірниках обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами за цей період зменшився на 6,3%.

Кількість середніх підприємств на 10 тис. осіб наявного населення протягом 2009 року не змінилася, обсяг реалізованої продукції зменшився на 12,1%, що свідчить про загрозові тенденції у сфері господарювання середніх підприємств України.

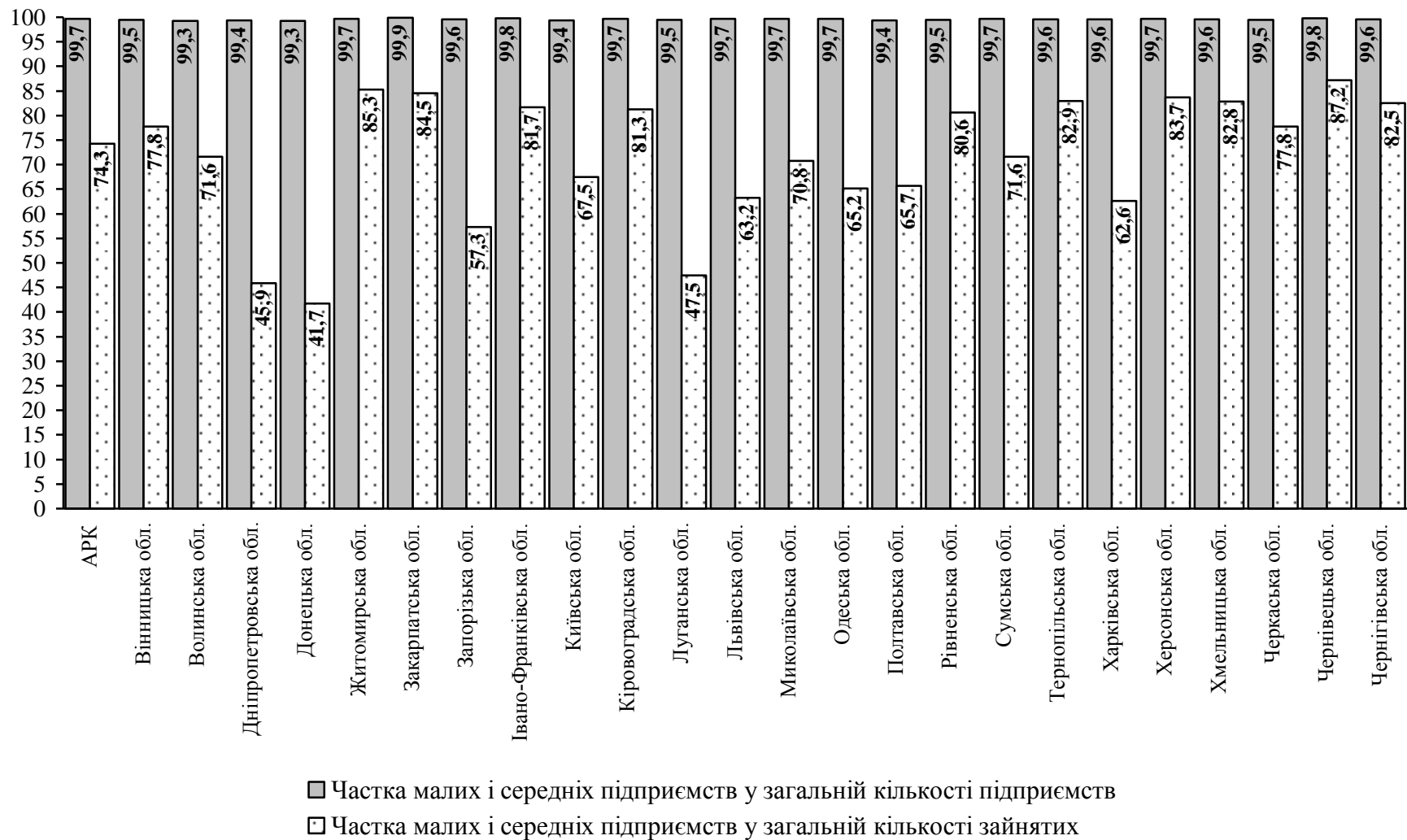
Для переважної більшості малих підприємств України характерними є такі види діяльності, як операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг, надання послуг підприємцям, а також торгівля. На малі підприємства за часткою зайнятих працівників у структурі підприємств України припадає 51,3% зайнятих на підприємствах ресторанного та готельного бізнесу, 50,1% – на будівельні підприємства, 49,9% – на підприємства, які займаються операціями з нерухомістю, орендою, наданням послуг підприємцям. Серед

видів економічної діяльності найбільшу питому вагу за показником зайнятості та обсягами реалізації серед суб'єктів малого підприємництва займає торгівля, причому більші диспропорції в галузевій структурі притаманні для діяльності фізичних осіб-підприємців.

Частка середніх підприємств у кількості підприємств України є найбільш вагомою в галузі сільського та лісового господарства, мисливства – 18,9%, у промисловості – 11%. У кількості зайнятих на підприємствах України середні підприємства складають 66,6% у сільському та лісовому господарстві, мисливстві, 54,2% – в охороні здоров'я, наданні соціальної допомоги.

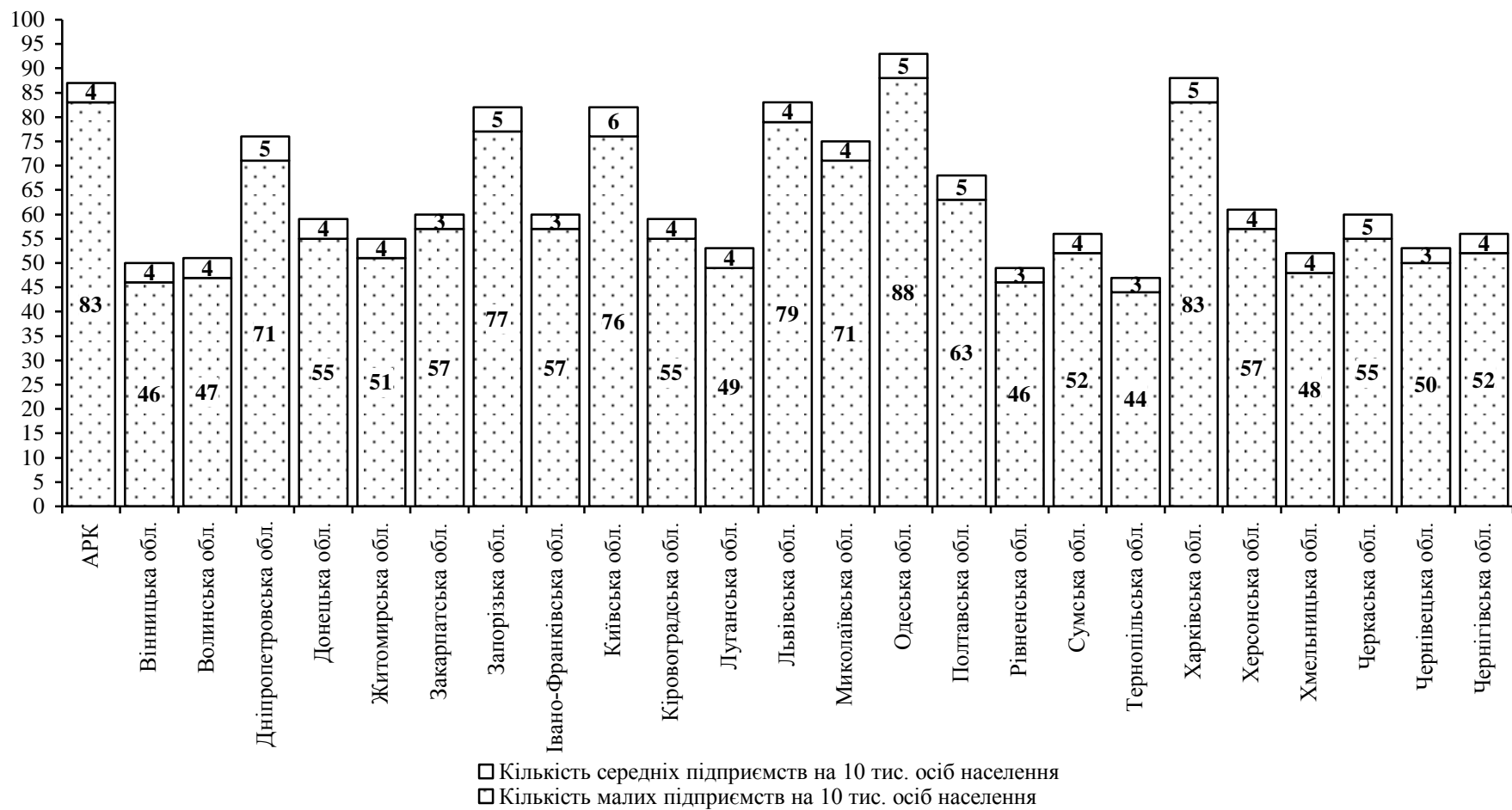
У період розгортання фінансової кризи протягом 2009 року питома вага малих підприємств як у кількості підприємств України, так і за показником зайнятості за більшістю видів економічної діяльності зросла. Натомість, питома вага середніх підприємств дещо зменшилася. Загалом сектор малого та середнього бізнесу збільшив свою присутність у промисловості, будівництві, торгівлі, у серії операцій із нерухомим майном та оренди.

Надзвичайно важливими у розвитку малого бізнесу України виступають показники його діяльності у розрізі регіонів, які свідчать про нерівномірність розвитку (рис. 3, 4). Найбільше малих підприємств сконцентровано, як правило, в розвинутих промислових регіонах – Київському, Донецькому, Харківському, найменше – у Волинській, Сумській, Черкаській областях. Нерівномірний регіональний розподіл суб'єктів малого та середнього підприємництва зумовлений різними територіальними умовами: економічним потенціалом області, ресурсним забезпеченням, спеціалізацією регіонів, рівнем інвестиційної активності, станом ринкової інфраструктури, відносинами між державними органами та підприємницькими структурами.

Джерело: [3]

Рисунок 3. Основні показники діяльності малих і середніх підприємств у регіонах України у 2009 р.

Джерело: побудовано автором за даними [3]

Рисунок 4. Кількість малих і середніх підприємств на 10 тис. осіб населення за регіонами України у 2009 р.

Регіональні особливості розвитку слід враховувати при розробці заходів державної підтримки малого і середнього бізнесу. Такий акцент на територіальних відмінностях та особливостях розвитку підприємництва значно підвищить ефективність заходів державного сприяння в регіонах та по країні в цілому. При цьому, з метою стимулювання регіонального розвитку малого і середнього бізнесу, саме окремі територіальні одиниці (області, міста, райони) повинні отримати більше автономності у вирішенні питань, які методи стимулювання обирати. А для цього необхідна стійка фінансова та інституційна основа, а також програми співпраці з національними та іноземними інвесторами саме на регіональному рівні, на що звертають увагу окремі дослідники [5-8].

Закарпатська область вирізняється високою концентрацією малих і середніх підприємств, які у 2009 році склали 99,9% усіх підприємств (див. рис.2). При цьому частка малих підприємств становила 95,1%, середніх, відповідно, 4,8%. Цей показник став найвищим серед областей України і майже не змінювався з 2006 року. Частка малих і середніх підприємств у загальній кількості зайнятих по області у 2009 році склала 84,5% (36,5% припадало на малі підприємства, 48,0% – на середні), що стало третім показником серед областей України після 87,2% у Чернівецькій та 85,3% у Житомирській областях. Динаміка цього показника, проте, протягом 2006-2009 рр. була негативною, оскільки у 2006 році на малі та середні підприємства Закарпаття припадало 90,9% зайнятих по області, хоча у порівнянні з роком початку світової фінансової кризи показник дещо зріс із 84,3% до 84,5%. Характерним для цього періоду став також і той факт, що частка малих підприємств у зайнятості Закарпатської області постійно зростала, тоді як частка середніх підприємств мала негативну динаміку. Певне уявлення про результати діяльності малих і середніх підприємств Закарпаття містить таблиця 2.

Таблиця 2. Основні показники розвитку підприємств Закарпатської області за розміром у 2006-2009 рр.

Показник	Всього				В тому числі підприємств			
					великих			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Кількість підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, од.	68	66	54	60	0	0	0	0
Частка кількості підприємств відповідного розміру у загальній кількості, %	100,0	100,0	100,0	100,0	0,1	0,2	0,2	0,1
Середньорічна кількість зайнятих працівників, тис. осіб	106,4	117,1	114,1	104,6	10,7	15,0	17,9	16,2
Частка кількості зайнятих на підприємствах відповідного розміру у загальній кількості зайнятих, %	100,0	100,0	100,0	100,0	9,1	12,9	15,7	15,5
Середньорічна кількість найманих працівників, тис. осіб	116,1	115,9	113,0	103,5	10,7	15,1	17,9	16,2
Частка кількості найманих працівників на підприємствах відповідного розміру у загальній кількості найманих працівників, %	100,0	100,0	100,0	100,0	9,2	13,0	15,9	15,7
Кількість найманих працівників на одному підприємстві, осіб	1227	1310	1530	1499	1070	1158	1380	1353
Фонд оплати праці, млн.грн.	1003,3	1251,9	1600,1	1550,7	152,5	247,7	369,7	367,1
Частка фонду оплати праці підприємств відповідного розміру у загальному фонді оплати праці, %	100,0	100,0	100,0	100,0	15,2	19,8	23,1	23,7
Середньомісячна заробітна плата одного найманого працівника, грн.	720,14	900,13	1180,01	1248,55	1187,93	1370,21	1717,06	1883,48
Обсяг реалізованої продукції, робіт, послуг, млн.грн.	11848,4	15608,9	19019,5	16411,7	3469,6	5353,9	6577,9	5121,6
Частка обсягу реалізації підприємств відповідного розміру у загальному обсязі реалізації, %	100,0	100,0	100,0	100,0	29,3	34,3	34,6	31,2

Джерело: [3]

Продовження табл. 2

Показник	В тому числі підприємств							
	середніх				малих			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Кількість підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, од.	4	3	3	3	64	63	51	57
Частка кількості підприємств відповідного розміру у загальній кількості, %	5,2	5,1	5,8	4,8	94,7	94,7	94,0	95,1
Середньорічна кількість зайнятих працівників, тис. осіб	66,8	62,6	56,7	50,2	39,9	39,5	39,5	38,2
Частка кількості зайнятих на підприємствах відповідного розміру у загальній кількості зайнятих, %	56,9	53,4	49,7	48,0	34,0	33,7	34,6	36,5
Середньорічна кількість найманих працівників, тис. осіб	66,7	62,5	56,7	50,2	38,7	38,3	38,4	37,1
Частка кількості найманих працівників на підприємствах відповідного розміру у загальній кількості найманих працівників, %	57,5	54,0	50,1	48,5	33,3	33,0	34,0	35,8
Кількість найманих працівників на одному підприємстві, осіб	152	147	144	141	5	5	6	5
Фонд оплати праці, млн.грн.	593,5	683,8	810,3	754,8	257,3	320,4	420,1	428,8
Частка фонду оплати праці підприємств відповідного розміру у загальному фонді оплати праці, %	59,2	54,6	50,6	48,7	25,6	25,6	26,3	27,7
Середньомісячна заробітна плата одного найманого працівника, грн.	740,96	911,22	1191,98	1253,72	554,57	697,48	912,46	964,12
Обсяг реалізованої продукції, робіт, послуг, млн.грн.	5404,5	6708,8	7893,1	7205,6	2974,3	3546,2	4548,5	4084,5
Частка обсягу реалізації підприємств відповідного розміру у загальному обсязі реалізації, %	45,6	43,0	41,5	43,9	25,1	22,7	23,9	24,9

Що стосується такого показника, як кількість малих і середніх підприємств на 10 тис. осіб населення, то якщо в середньому по Україні він становить 80 підприємств (75 малих і 5 середніх), то в Закарпатській області – 60 підприємств (57 малих і 3 середніх). Протягом 2006-2009 рр. відбулося зменшення показника від значення 68 малих і середніх підприємств у 2006 році, тобто на 12%. Серед негативних тенденцій необхідно також наголосити на зменшенні у 2009 році обсягу реалізованої малими та середніми підприємствами Закарпаття продукції (робіт, послуг) – на 9,3% відносно 2008 р., хоча їх частка в загальному обсязі реалізації за цей період збільшилася на 3,4%. Зменшилася також і кількість найманих працівників на одному малому й середньому підприємстві.

Частка малих підприємств у загальній кількості підприємств Закарпатської області за видами економічної діяльності коливається від 100% у галузі освіти, близько 98% – у торгівлі, фінансовій діяльності, близько 97% – у готельному та ресторанному бізнесі до 84,6% – в галузі охорони здоров'я та надання соціальної допомоги. Необхідно відзначити, що превалювання малих підприємств у торгівлі було характерною рисою більшості трансформаційних економік. Так, зокрема, в Естонії у період інтенсивного зростання кількості малих підприємств за 1992-1995 рр. близько 40% із них було зосереджено в торгівлі [9]. Частка малих підприємств Закарпаття за кількістю зайнятих є найвищою в галузі освіти (100%), в ресторанному та готельному бізнесі (81,7%), у сфері операцій із нерухомим майном та оренди (76,7%), а найнижчою – в галузі охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (18,4%) та в промисловості (18,7%). При цьому середні підприємства області становлять 15,4% всіх підприємств у сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, 11,3% – у промисловості, 8,7% – у сільському та лісовому господарстві й мисливстві. Найбільшою частка середніх підприємств у кількості зайнятих є у сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги – 81,6%, у сільському та лісовому господарстві й мисливстві – 74,2% (табл. 3).

Таблиця 3. Частка великих, середніх та малих підприємств у загальній кількості підприємств Закарпатської області за видами економічної діяльності у 2006-2009 рр.

(до загальної кількості підприємств; %)

Вид економічної діяльності	Великі підприємства				Середні підприємства				Малі підприємства			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Усього, в тому числі:	0,1	0,2	0,2	0,2	5,2	5,1	5,8	4,7	94,7	94,7	94,0	95,1
сільське та лісове господарство, мисливство	–	–	–	–	7,4	7,0	9,8	8,7	92,6	93,0	90,2	91,3
промисловість	0,4	0,5	0,6	0,5	11,8	11,6	13,2	11,3	87,8	87,9	86,2	88,2
будівництво	–	–	–	–	5,2	4,4	5,6	3,6	94,8	95,6	94,4	96,4
торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	0,1	0,1	0,2	0,1	2,1	2,5	2,9	2,1	97,8	97,4	96,9	97,8
торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт	0,5	0,4	–	–	2,3	3,1	4,2	3,7	97,2	96,5	95,8	96,3
оптова торгівля та посередництво в оптовій торгівлі	0,1	0,2	0,2	0,2	1,3	1,9	2,4	1,5	98,6	97,9	97,4	98,3
роздрібна торгівля, ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку	–	–	0,1	0,1	3,2	3,1	3,5	2,5	96,8	96,9	96,4	97,4
діяльність готелів та ресторанів	–	–	–	–	2,4	2,4	2,4	1,4	97,6	97,6	97,6	98,6
діяльність транспорту та зв'язку	–	0,2	0,2	0,2	4,5	3,8	5,1	4,4	95,5	96,0	94,7	95,4
фінансова діяльність	–	–	–	–	1,8	1,9	2,3	1,7	98,2	98,1	97,7	98,3
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	–	–	–	–	1,8	2,2	1,7	1,8	98,2	97,8	98,3	98,2
освіта	–	–	–	–	–	–	3,8	–	100,0	100,0	96,2	100,0
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	–	–	–	–	15,1	13,6	15,9	15,4	84,9	86,4	84,1	84,6
надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	–	–	–	–	4,8	6,2	7,6	6,5	95,2	93,8	92,4	93,5

Джерело: [10, с.172-173]

Багато малих і середніх підприємств одночасно займаються декількома видами діяльності. Причиною цього явища є або спроба підвищити потенціал фірми і зміцнити її становище на перспективу, або забезпечити її вихід зі скрутної економічної ситуації [11, с.26]. Як шлях розвитку, диверсифікація покращує фінансово-економічне становище малих та середніх підприємств, як засіб виживання – не дає будь-яких відчутних результатів. У цілому, мотивацією керівників більшості фірм до диверсифікації є прагнення розвивати свій бізнес. Новими сферами діяльності, які обираються малими підприємцями, є переважно послуги та торгівля, менше – виробництво. Досвід показує, що фірми з різноманітними комерційними інтересами мають більший успіх у бізнесі, ніж ті, які діють лише в одній сфері. Компанії краще виживають на ринку, коли живлять свій бізнес доходами з різних джерел: у випадку занепаду одного напрямку діяльності вони завжди можуть підстрахувати його і таким чином зберегти свої конкурентні позиції.

Суттєвий внесок у розвиток підприємництва Закарпатської області справляє діяльність фізичних осіб-підприємців. Так, дані табл. 4 засвідчують, що у 2009 році у фізичних осіб-підприємців було зайнято 105,6 тис. осіб, що складало 49,7% зайнятих по економіці краю. При цьому тенденція цих показників протягом 2006-2009 рр. була позитивною. В той же час, обсяг реалізації фізичних осіб-підприємців за аналогією із малими та середніми підприємствами у 2009 році зменшився на 9,8 відсотків, хоча їх частка в загальному обсязі реалізації постійно зростала. Загалом, збільшився і показник кількості суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб населення із 569 одиниць у 2008 році до 613 одиниць у 2009 році.

Попри всі негативні тенденції необхідно зазначити, що за даними 2009 року найбільше від фінансово-економічної кризи постраждав великий і середній бізнес, тоді як результати діяльності малих підприємств свідчать про менші втрати.

Таблиця 4. Основні показники розвитку суб'єктів малого підприємництва Закарпатської області у 2006-2009 рр.

	Суб'єкти малого підприємництва – всього				У тому числі									
	Кількість на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	Кількість зайнятих працівників, тис. осіб		Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн. грн.	Малі підприємства					Фізичні особи-підприємці				
		Всього	з неї найманих працівників		Кількість зайнятих працівників		Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг)		Кількість зайнятих працівників		Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг)			
					Всього	з неї найманих працівників	млн. грн.	у % до загального обсягу по економіці реалізованої продукції (робіт, послуг)	тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятих по економіці	млн. грн.	у % до загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг)		
тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятих по економіці	тис. осіб	у % до загальної кількості найманих працівників по економіці											
2006	...	122,4	...	6345,5	39,9	19,7	38,7	26,2	2974,3	19,5	82,5	40,8	3371,2	22,1
2007	...	130,2	...	8137,0	39,5	18,8	38,3	25,5	3546,2	17,5	90,7	43,2	4590,8	22,7
зміна,%	х	6,4	х	28,2	-1,0	-0,9	-1,0	-0,7	19,2	-2,0	9,9	2,4	36,2	0,6
2008	569	137,5	74,0	10412,8	39,5	18,4	38,4	25,8	4548,5	18,2	98,0	45,7	5864,3	23,5
зміна,%	х	5,6	х	28,0	0,0	-0,4	0,3	0,3	28,3	0,7	8,0	2,5	27,7	0,8
2009	613	143,8	75,4	9375,1	38,2	18,0	37,1	26,2	4084,5	18,8	105,6	49,7	5290,6	24,3
зміна,%	7,7	4,6	1,9	-10,0	-3,3	-0,4	-3,4	0,4	-10,2	0,6	7,8	4,0	-9,8	0,8
зміна до 2006 р., %	х	17,5	х	47,7	-4,3	-1,7	-4,1	0,0	37,3	-0,7	28,0	8,9	56,9	2,2

Джерело: розраховано за даними [3]

Аналіз сучасного стану і тенденцій розвитку в області малих і середніх фірм показує, що досягнення ефективності їх функціонування та управління значним чином залежить від якісних характеристик всього комплексу внутрішніх та зовнішніх факторів, які так чи інакше впливають на процес становлення й функціонування малого та середнього підприємництва. Якщо до зовнішніх факторів слід віднести, перш за все, вплив ринкової кон'юнктури та загальної економічної ситуації у світі, в регіоні та в Україні через глобалізованість сучасного бізнесу, ресурсне забезпечення, зокрема, фінансове, державне регулювання та правове забезпечення бізнесової діяльності тощо, то внутрішні фактори, як правило, стосуються насамперед особистості самого підприємця, власника підприємства, його ініціативності та готовності ризикувати, кадрового забезпечення підприємства.

Певне уявлення про ресурсне забезпечення, фінансові результати діяльності малих і середніх підприємств дає комплексний баланс (табл.5) та проведений на його основі аналіз фінансового стану підприємств Закарпатської області (табл. 6).

Таблиця 5. Баланс підприємств Закарпатської області у 2007-2009 рр.

(тис. грн.)

Стаття балансу	УСЬОГО					Великі									
	2007	2008	% змін	2009	% змін	2007	2008	% змін	2009	% змін	Питома вага у загальній сумі				
											2007	2008	зміна	2009	зміна
АКТИВ															
Необоротні активи	7681896,0	8945515,7	16,4	10569983,3	18,2	1022042,0	1297127,0	26,9	1545610,0	19,2	13,3	14,5	1,2	14,6	0,1
Оборотні активи, в т.ч.	5904940,1	7595976,6	28,6	8256003,2	8,7	1463680,0	847391,0	-42,1	2011179,0	137,3	24,8	11,2	-13,6	24,4	13,2
Дебіторська заборгованість, в т.ч.	3293280,3	4495305,2	36,5	5235647,5	16,5	736170,0	1060130,0	44,0	1418724,0	33,8	22,4	23,6	1,2	27,1	3,5
– за товари, роботи, послуги	1775406,4	2207361,9	24,3	2411750,8	9,3	510448,0	567428,0	11,2	744701,0	31,2	28,8	25,7	-3,1	30,9	5,2
– за розрахунками з бюджетом	338654,4	422683,4	24,8	542675,2	28,4	86793,0	112405,0	29,5	163450,0	45,4	25,6	26,6	1,0	30,1	3,5
– інша	1179219,5	1865259,9	58,2	2281221,5	22,3	138929,0	380297,0	173,7	510573,0	34,3	11,8	20,4	8,6	22,4	2,0
Витрати майбутніх періодів	150399,2	276986,7	84,2	352745,2	27,4	4550,0	5591,0	22,9	8620,0	54,2	3,0	3,1	0,1	2,4	-0,7
Баланс	13737235,3	16818479,0	22,4	19178731,7	14,0	2490272,0	3150109,0	26,5	3565409,0	13,2	18,1	18,7	0,6	18,6	-0,1
ПАСИВ															
Власний капітал, в т.ч.	5919142,6	6033070,8	1,9	6477264,8	7,4	725743,0	622100,0	-14,3	608231,0	-2,2	12,3	10,3	-2,0	9,4	-0,9
Статутний капітал	3914929,0	4610883,7	17,8	5583452,5	21,1	379122,0	431532,0	13,8	572575,0	32,7	9,7	9,3	-0,4	10,3	1,0
Додатковий капітал	2351921,4	2709001,9	15,2	3038414,9	12,2	306538,0	346664,0	13,1	409435,0	18,1	13,0	12,8	-0,2	13,5	0,7
Резервний капітал	231987,4	134456,0	-42,0	128259,8	-4,6	13024,0	16982,0	30,4	19294,0	13,6	5,6	12,6	6,0	15,0	2,4
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-338373,4	-1077558,6	218,5	-1744928,9	61,9	33713,0	-172549,0	-611,8	-249328,0	44,5	x	16,0	x	14,3	-1,7
Неоплачений капітал	-241321,8	-343712,2	42,4	-527933,5	53,6	-6654,0	-529,0	-92,0	-143745,0	27073,0	2,8	0,2	-2,6	27,2	27,0
Забезпечення наступних витрат і цільове фінансування	194908,0	322202,3	65,3	358992,2	11,4	26884,0	40629,0	51,1	37209,0	-8,4	13,8	12,6	-1,2	10,4	-2,2
Довгострокові зобов'язання	2424282,7	3626105,3	49,6	4474043,2	23,4	393944,0	713508,0	81,1	1131316,0	58,6	16,2	19,7	3,5	25,3	5,6
Поточні зобов'язання, в т.ч.	5084581,4	6722633,9	32,2	7757318,2	15,4	1298261,0	1757900,0	35,4	1773398,0	0,9	25,5	26,1	0,6	22,9	-3,2
Кредиторська заборгованість, в т.ч.	4268630,4	5562553,8	30,3	6580805,7	18,3	1098662,0	1323869,0	20,5	1233796,0	-6,8	25,7	23,8	-1,9	18,7	-5,1
– за товари, роботи, послуги	2803434,2	3243324,4	15,7	3445036,9	6,2	872608,0	952993,0	9,2	878651,0	-7,8	31,1	29,4	-1,7	25,5	-3,9
– за розрахунками з бюджетом	154328,7	136011,7	-11,9	159716,0	17,4	53877,0	17281,0	-67,9	13083,0	-24,3	34,9	12,7	-22,2	8,2	-4,5
– зі страхування	41070,3	50003,5	21,8	55177,4	10,3	7143,0	8697,0	21,8	7961,0	-8,5	17,4	17,4	0,0	14,4	-3,0
– з оплати праці	78234,2	97255,7	24,3	100734,4	3,6	15190,0	18135,0	19,4	17604,0	-2,9	19,4	18,6	-0,8	17,5	-1,1
– інша	1191563,0	2035958,5	70,9	2820141,0	38,5	149844,0	326763,0	118,1	316497,0	-3,1	12,6	16,4	3,8	11,2	-5,2
Доходи майбутніх періодів	114320,6	114466,7	0,1	111113,3	-2,9	45440,0	15972,0	-64,9	15255,0	-4,5	39,7	14,0	-25,7	13,7	-0,3
Баланс	13737235,3	16818479,0	22,4	19178731,7	14,0	2490272,0	3150109,0	26,5	3565409,0	13,2	18,1	18,7	0,6	18,6	-0,1

Джерело: розраховано автором за даними [10]

Продовження табл. 5

Стаття балансу	Середні									
	2007	2008	% змін	2009	% змін	Питома вага у загальній сумі, %				
						2007	2008	зміна	2009	зміна
АКТИВ										
Необоротні активи	3484132,6	3927790,6	12,7	4720514,9	20,2	45,4	43,9	-1,5	44,7	0,8
Оборотні активи, в т.ч.	2050008,4	3004939,1	46,6	3580057,6	19,1	34,7	39,6	4,9	43,4	3,8
Дебіторська заборгованість, в т.ч.	1073212,4	1740073,9	62,1	2163699,5	24,3	32,6	38,7	6,1	41,3	1,6
– за товари, роботи, послуги	589420,6	755526,5	28,2	813916,3	7,7	33,2	34,2	1,0	33,7	-1,5
– за розрахунками з бюджетом	118508,8	134388,8	13,4	165448,0	23,1	35,0	31,8	-3,2	30,5	-1,3
– інша	365283,0	850158,6	132,7	1184335,2	39,3	31,0	45,6	14,6	51,9	6,3
Витрати майбутніх періодів	68630,8	134224,0	95,6	156602,9	16,7	45,6	48,5	2,9	44,4	-4,1
Баланс	5602771,8	7066953,7	26,1	8457175,4	19,7	40,8	42,0	1,2	44,1	-0,9
ПАСИВ										
Власний капітал, в т.ч.	2837769,4	3079626,3	8,5	3634723,0	18,0	47,9	51,0	2,1	56,1	5,1
Статутний капітал	1810618,0	1964905,9	8,5	2554690,2	30,0	46,2	42,6	-3,6	45,8	3,2
Додатковий капітал	1215947,3	1540927,3	26,7	1768129,2	14,7	51,7	56,9	5,2	58,2	1,3
Резервний капітал	37852,4	47895,5	26,5	38804,1	-19,0	16,3	35,6	20,2	30,3	-5,3
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-150222,6	-389466,4	159,3	-661522,9	69,9	44,4	36,1	-8,3	37,9	1,8
Неоплачений капітал	-76425,7	-84636,0	10,7	-65377,6	-22,8	31,7	24,6	-7,1	12,4	-12,2
Забезпечення наступних витрат і цільове фінансування	24916,6	26998,0	8,4	39069,8	44,7	12,8	8,4	-4,4	10,9	2,5
Довгострокові зобов'язання	1085933,2	1617025,8	48,9	1731555,5	7,1	44,8	44,6	-0,2	38,7	-5,9
Поточні зобов'язання, в т.ч.	1605675,7	2266485,6	41,2	2973210,5	31,2	31,6	33,7	2,1	38,3	4,6
Кредиторська заборгованість, в т.ч.	1330041,8	1914513,8	43,9	2687187,8	40,4	31,2	34,4	3,2	40,8	6,4
– за товари, роботи, послуги	730043,1	931452,2	1175,5	1185667,5	-87,3	26,0	28,7	2,7	34,4	5,7
– за розрахунками з бюджетом	60150,4	69561,1	15,6	91156,6	31,0	39,0	51,1	12,1	57,1	6,0
– зі страхування	23218,4	27999,8	20,6	32234,4	15,1	56,5	56,0	-0,5	58,4	2,4
– з оплати праці	42144,6	52147,9	23,7	53953,0	3,5	53,9	53,6	-0,3	53,6	0,0
– інша	474485,3	833352,8	75,6	1324176,3	58,9	39,8	40,9	1,1	47,0	6,1
Доходи майбутніх періодів	48476,9	76818,0	58,5	78616,6	2,3	42,4	67,1	24,7	70,8	3,7
Баланс	5602771,8	7066953,7	26,1	8457175,4	19,7	40,8	42,0	1,2	44,1	2,1

Продовження табл. 5

Стаття балансу	Малі									
	2007	2008	% зміни	2009	% зміни	Питома вага у загальній сумі, %				
						2007	2008	зміна	2009	зміна
АКТИВ										
Необоротні активи	3175721,4	3720598,1	17,2	4303858,4	15,7	41,3	41,6	0,3	40,7	-1,8
Оборотні активи, в т.ч.	2391251,7	2743646,5	14,7	2664766,6	-90,3	40,5	36,1	-4,4	32,3	-3,8
Дебіторська заборгованість, в т.ч.	1483897,9	1695101,3	14,2	1653224,0	-2,5	45,1	37,7	-7,4	31,6	-6,1
– за товари, роботи, послуги	675537,8	884407,4	30,9	853133,5	-3,5	38,0	40,1	2,1	35,4	-4,7
– за розрахунками з бюджетом	133352,6	175889,6	31,9	213777,2	21,5	39,4	41,6	2,2	39,4	-2,2
– інша	675007,5	634804,3	-6,0	586313,3	-7,6	57,2	34,0	-23,2	25,7	-8,3
Витрати майбутніх періодів	77218,4	137171,7	77,6	187522,3	36,7	51,3	49,5	-1,8	53,2	3,7
Баланс	5644191,5	6601416,3	17,0	7156147,3	8,4	41,1	39,3	-1,8	37,3	-2,0
ПАСИВ										
Власний капітал, в т.ч.	2355630,2	2331344,5	-1,0	2234310,8	-4,2	39,8	38,6	-1,2	34,5	-4,1
Статутний капітал	1725189,0	2214445,8	28,4	2456187,3	10,9	44,1	48,0	3,9	44,0	-4,0
Додатковий капітал	829436,1	821410,6	-1,0	860850,7	4,8	35,3	30,3	-5,0	28,3	-2,0
Резервний капітал	181111,0	69578,5	-61,6	70161,7	0,8	78,1	51,7	-26,4	54,7	3,0
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-221863,8	-515543,2	132,4	-834078,0	61,8	65,6	47,8	-17,8	47,8	0,0
Неоплачений капітал	-158242,1	-258547,2	63,4	-318810,9	23,3	65,6	75,2	9,6	60,4	-14,8
Забезпечення наступних витрат і цільове фінансування	143107,4	254575,3	77,9	282713,4	11,1	73,4	79,0	5,6	78,8	-0,2
Довгострокові зобов'язання	944405,5	1295571,5	37,2	1611171,7	25,3	39,0	35,7	-3,3	36,0	-0,3
Поточні зобов'язання, в т.ч.	2180644,7	2698248,3	23,7	3010709,7	11,6	42,9	40,1	-2,8	38,8	-1,3
Кредиторська заборгованість, в т.ч.	1839926,6	2324171,0	26,3	2659821,9	14,4	43,1	41,8	-1,3	40,4	-1,4
– за товари, роботи, послуги	1200783,1	1358879,2	13,2	1380718,4	1,6	42,8	41,9	-0,9	40,1	-1,8
– за розрахунками з бюджетом	40301,3	49169,6	22,0	55476,4	12,8	26,1	36,2	10,1	34,7	-1,5
– зі страхування	10708,9	13306,7	24,3	14982,0	12,6	26,1	30,0	3,9	27,2	-2,8
– з оплати праці	20899,6	26972,8	29,1	29177,4	8,2	26,7	27,7	1,0	29,9	2,2
– інша	567233,7	875842,7	54,4	1179467,7	34,7	47,6	43,0	-4,6	41,8	-1,2
Доходи майбутніх періодів	20403,7	21676,7	6,2	17241,7	-20,5	17,8	18,9	1,1	15,5	-3,4
Баланс	5644191,5	6601416,3	17,0	7156147,3	8,4	41,1	39,3	-1,8	37,3	-2,0

Таблиця 6. Аналіз фінансового стану підприємств Закарпатської області у 2008-2009 рр.

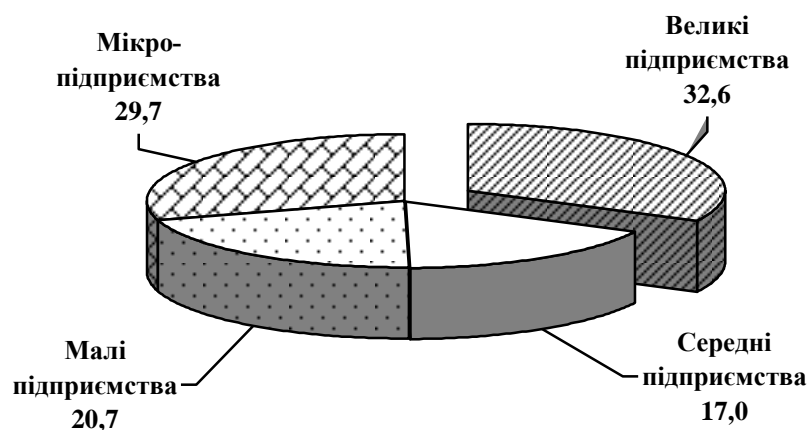
№	Показники(коефіцієнти)	Норматив (оптимум, тенденція)	Всього			В т.ч. підприємства								
						Великі			Середні			Малі		
			2008	2009	зміна	2008	2009	зміна	2008	2009	зміна	2008	2009	зміна
КОЕФІЦІЄНТИ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ														
1	Коефіцієнт оборотності активів, K_{oa}	Збільшення	1,24	0,91	-0,33	2,33	1,53	-0,80	1,25	0,93	-0,32	0,69	0,59	-0,10
2	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, $R_{од}$	Збільшення	4,88	3,37	-1,51	7,32	4,13	-3,19	5,61	3,69	-1,92	2,86	2,44	-0,42
3	Тривалість обороту дебіторської заборгованості, T_d	Зменшення	74	107	33	49	87	38	64	98	34	126	148	22
4	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, $R_{ок}$	Збільшення	3,87	2,70	-1,17	5,43	4,00	-1,13	4,87	3,13	-1,74	2,18	1,64	-0,54
5	Тривалість обороту кредиторської заборгованості, T_k	Зменшення	93	133	40	66	90	24	74	115	41	165	220	55
6	Коефіцієнт оборотності засобів, $R_{обз}$	Збільшення	2,82	2,07	-0,75	5,69	3,58	-2,11	3,12	2,19	-0,93	1,77	1,51	-0,26
7	Коефіцієнт оборотності власного капіталу, $K_{овк}$	Збільшення	3,18	2,62	-0,56	9,76	8,33	-1,43	2,67	2,15	-0,52	1,94	1,79	-0,15
8	Співвідношення виручки від реалізації та поточних пасивів, $R_{св}$	Збільшення	3,22	2,27	-0,95	4,30	2,90	-1,40	4,08	2,75	-1,33	1,86	1,43	-0,43
КОЕФІЦІЄНТИ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ														
9	Коефіцієнт рентабельності активів, $R_{ра}$, %	Збільшення	–	–	x	0,58	0,16	-0,42	–	–	x	–	–	x
10	Рентабельність власного капіталу, $K_{рвк}$, %	Збільшення	–	–	x	2,41	0,88	-1,53	–	–	x	–	–	x
11	Період окупності власного капіталу, $T_{овк}$	Зменшення	–	–	x	41,55	113,06	71,51	–	–	x	–	–	x
КОЕФІЦІЄНТИ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ														
12	Коефіцієнт фінансової стабільності, $K_{фс}$	0,5-0,7	0,67	0,55	-0,12	0,32	0,23	-0,09	0,90	0,69	-0,21	0,66	0,53	-0,13
13	Коефіцієнт фінансового левериджу, $K_{фл}$	<1	0,51	0,65	0,14	0,82	1,50	0,68	0,46	0,50	0,04	0,48	0,64	0,16
14	Коефіцієнт структури довгострокових вкладень, $K_{сдв}$	Зменшення	0,36	0,42	0,06	0,48	0,65	0,17	0,36	0,39	0,03	0,32	0,36	0,04
15	Коефіцієнт забезпеченості власним капіталом, $K_{звк}$	>0,5	0,39	0,35	-0,04	0,24	0,18	-0,06	0,47	0,43	-0,04	0,35	0,33	-0,02
16	Коефіцієнт співвідношення поточних зобов'язань і власного капіталу, $K_{пзв}$	<1	0,99	1,16	0,17	2,27	2,87	0,60	0,65	0,78	0,13	1,04	1,25	0,21
17	Співвідношення необоротних активів і власного капіталу, $K_{навк}$	0,5-1,3	1,39	1,56	0,17	1,72	2,31	0,59	1,25	1,29	0,04	1,47	1,76	0,29
ПОКАЗНИКИ ЛІКВІДНОСТІ ТА ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ														
18	Коефіцієнт загального покриття, $K_{зп}$	1,3-1,7	1,14	1,09	-0,05	0,76	0,81	0,05	1,31	1,26	-0,05	1,05	0,95	-0,10

Джерело: розраховано автором за даними [10]

Показники табл. 6 згруповані у чотири групи: коефіцієнти ділової активності – характеризують ефективність використання передусім активів підприємства та окремих пасивів; коефіцієнти рентабельності – дають можливість оцінити рівень прибутковості використання активів і пасивів підприємства, господарської діяльності (якщо підприємство має значні коливання рівня рентабельності, недостатній його рівень чи навіть збитковий, усі ці факти можуть бути підставою для висновку про його нестійкий фінансовий стан); коефіцієнти структури капіталу – характеризують співвідношення двох головних складників активу балансу (необоротних та оборотних активів) і двох головних складників пасиву балансу (власного і залученого капіталу) між собою та відповідно пов'язаних розділів активу і пасиву (дає змогу оцінити як структури активу і пасиву балансу, так і забезпеченість відповідними джерелами фінансування); показники ліквідності та платоспроможності – характеризують можливість підприємства вчасно розраховуватись за своїми поточними зобов'язаннями. Як доводять розрахунки, у 2008-2009 рр. ситуація із показниками ділової активності, структури капіталу, прибутковості й загальної ліквідності малих і середніх підприємств Закарпаття погіршилася. Порівняння результатів діяльності у 2008-2009 рр. малих, середніх і великих підприємств області призводить до висновку про негативний вплив фінансово-економічної кризи на господарську діяльність і фінансовий стан всіх категорій підприємств Закарпатської області.

Важливою не тільки економічно, а й соціальною функцією малого й середнього бізнесу є забезпечення зайнятості, що доводить досвід європейських країн. Розподіл кількості зайнятих в економіці Європейського Союзу представлений на рис. 5. При цьому береться до уваги, що підприємства виділяють за чисельністю працівників таким чином:

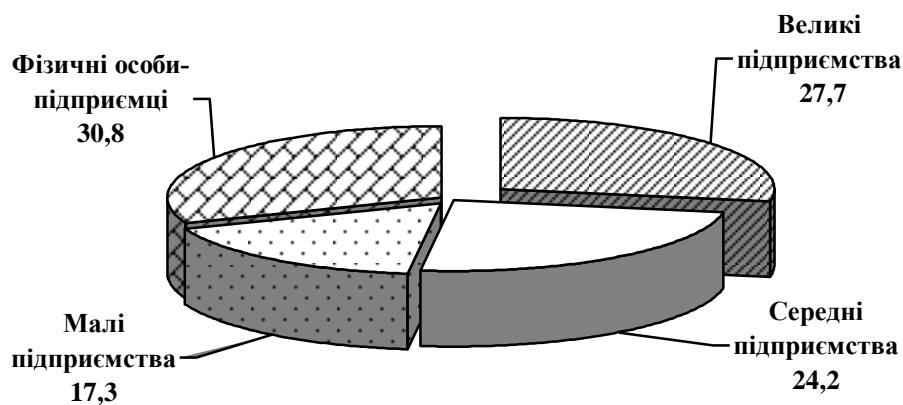
- мікропідприємства: 1-9 працівників;
- малі підприємства: 10-49 працівників;
- середні підприємства: 50-249 працівників;
- великі підприємства: 250 і більше працівників.

Джерело: [2]

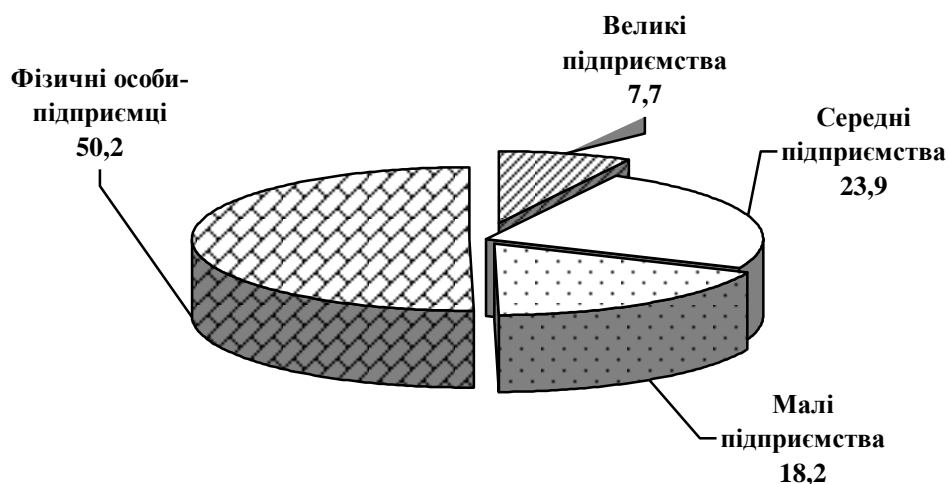
Рисунок 5. Розподіл чисельності працюючих у країнах ЄС на підприємствах різних розмірів у 2008 р.

Для порівняння, рис. 6 і рис.7 ілюструють розподіл зайнятих працівників в Україні та в Закарпатській області у 2009 рр.

Джерело: [2]

Рисунок 6. Розподіл чисельності працюючих в Україні у 2009 р.

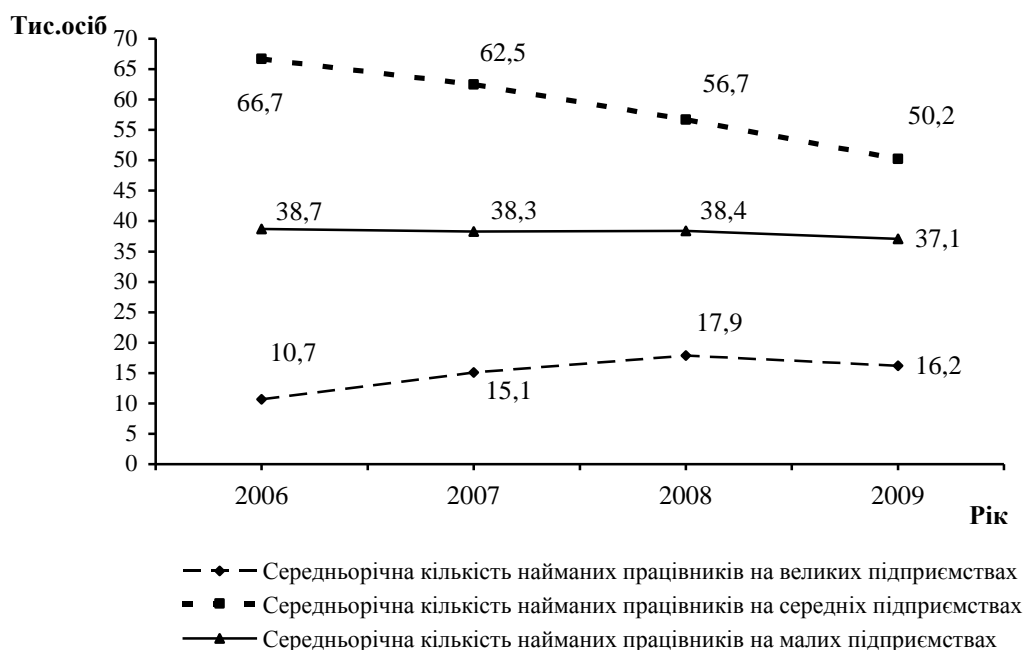
Джерело: [2]

Рисунок 7. Розподіл чисельності працюючих в Закарпатській області у 2009 р.

Таким чином, сектор мікро-, малого й середнього підприємництва Європи забезпечує роботою близько 67,4% зайнятих в економіці. Показник по Україні, який також враховує зайнятість у фізичних осіб-підприємців, у 2009 році становив 73,8%, що свідчить про зростання ролі малого й середнього бізнесу в забезпеченні ефективної зайнятості, аналогічний показник по Закарпатській області – 92,3%. Важлива роль при цьому в ЄС відводиться зовсім малим підприємствам, представникам так званого мікробізнесу. І хоча кількість працівників на одному такому підприємстві варіює від 1 до 9 осіб, їх частка серед зайнятих по економіці становить 29,7%, в той час як великих підприємств, які мають найбільш багаточисельний штат – 32,6%. Такі дані свідчать про важливість розвитку мікропідприємництва, яке представлене в основному роботою фізичних осіб-підприємців, а також членів їх сімей. Проблема поживлення розвитку мікробізнесу та надання преференцій фізичним особам-підприємцям є надзвичайно актуальною для сучасної економічної ситуації як в Україні, так і в інших трансформаційних країнах. Ранні етапи розвитку постсоціалістичних країн призвели до того, що утворилась багаточисельна армія безробітних, вивільнених із великих підприємств, переважно робітничих професій. Самозайнятість або ж створення мікропідприємства для таких людей є шляхом до вирішення проблеми виживання.

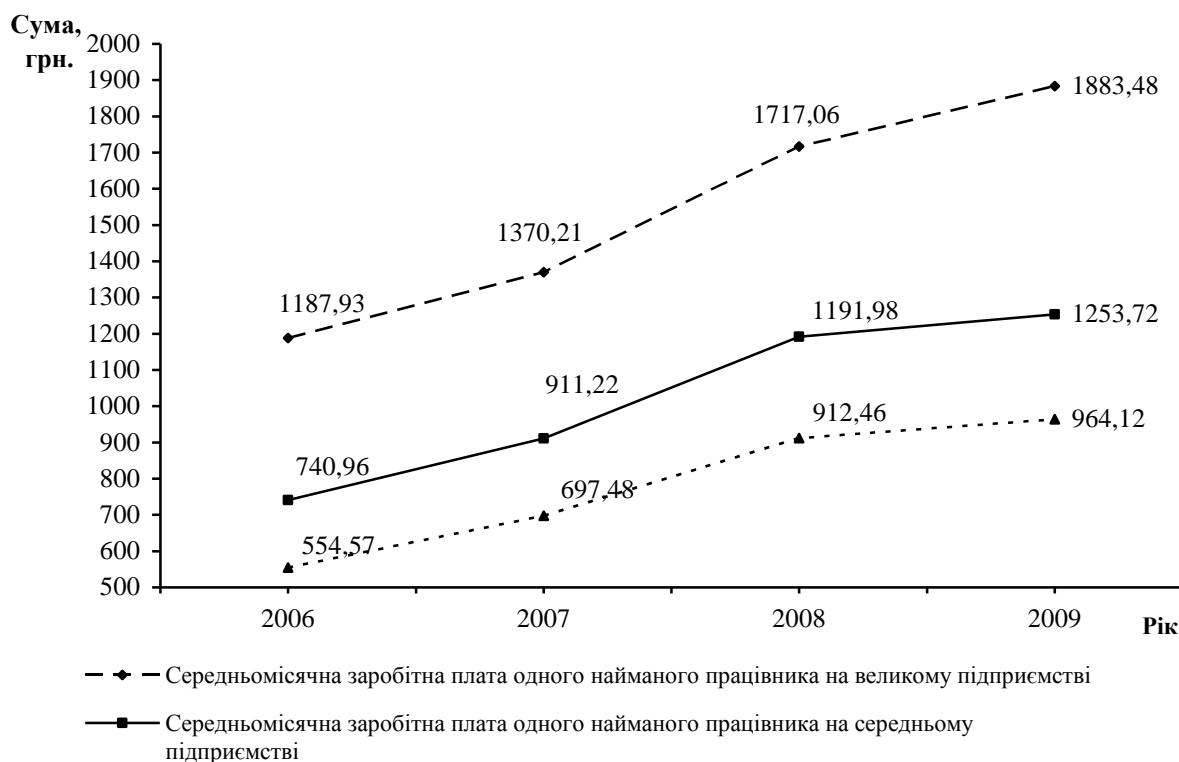
Досвід європейських країн доводить, що більшість мікропідприємств складається із працівників-ремісників, тобто пекарів, м'ясників, малярів, столярів, програмістів тощо та членів їх сімей. Сімейний бізнес є ефективним засобом заробітку, а також самореалізації для членів сім'ї. Перевагою таких підприємств є те, що їх власники перебувають у безпосередньому контакті з клієнтами, максимально наближені до вирішення поточних виробничих проблем, потребують постійного підвищення кваліфікації, оскільки виконують багато функцій, а також можуть здійснювати ефективне виробниче навчання нових працівників. Таким чином, мікропідприємства вирішують соціальні проблеми зайнятості, отримання нових професій, задоволення суспільних потреб та вивчення громадської думки щодо виробленої продукції, виконаних робіт чи наданих послуг безпосередньо зі слів споживачів, оперативно реагуючи на запити останніх.

Результати аналізу показників середньої чисельності найманих працівників та середньомісячної заробітної плати одного найманого працівника на підприємствах Закарпаття відображені на рисунках 8 і 9.

Джерело: [2]

Рисунок 8. Середньорічна кількість найманих працівників на підприємствах Закарпаття у 2006-2009 рр.

Джерело: [2]

Рисунок 9. Середньомісячна заробітна плата одного найманого працівника на підприємствах Закарпаття у 2006-2009 рр.

Отже, як свідчать результати аналізу, середня чисельність найманих працівників на підприємствах Закарпатської області у 2006-2009 рр. постійно зменшувалася, причому найвищими (8,4%) темпи падіння були у 2009 році як результат фінансової кризи. Якщо для великих і середніх підприємств темпи зменшення кількості найманих працівників у 2009 році склали 9,5 та 11,5% відповідно, то малі підприємства відзначилися більш помірним падінням – 3,4% по відношенню до 2008 р. (за даними табл. 2). Така тенденція виявила себе і в тому, що у 2009 р. відбулося зменшення на 2% кількості найманих працівників на одному підприємстві України після стійкого зростання протягом 2006-2008 рр. Зменшення показника відбулося в основному за рахунок малих і середніх підприємств, кількість найманих працівників на одному з яких у 2009 році зменшилася на 16,7% та 2,1% відповідно. Тобто, бізнес Закарпаття перебуває на етапі подрібнення – характеризується все меншою кількістю працівників, які працюють на одному підприємстві.

Аналіз тенденцій зміни середньомісячної заробітної праці найманих працівників на закарпатських підприємствах свідчить про стабільне зростання, незважаючи на фактор фінансової кризи 2008 року, що дещо уповільнила зростання. Так, темпи загального збільшення цього показника склали 25,0, 31,1 та 5,8% у 2007, 2008 та 2009 роках відповідно. Подібна ситуація була характерною для всіх категорій підприємств.

Отже, динаміка зміни показника середньої заробітної плати одного працівника свідчить про зростання соціальної ефективності малих і середніх підприємств Закарпаття.

Незважаючи на недосконалість правового поля, відсутність досвіду організації й консолідації, суттєві бюрократичні перепони, український малий і середній бізнес відіграє все більш відчутну роль у становленні господарства нового типу, займає ті ніші, які йому по праву належать за аналогією з розвинутими країнами.

Стислий аналіз підприємництва Закарпатської області дозволяє стверджувати, що воно містить значний потенціал в контексті економічного розвитку нашого регіону, тому надзвичайно важливо в подальшому проводити постійний моніторинг малого та середнього бізнесу з метою виявлення факторів, які так чи інакше обумовлюють його розвиток, та окреслення ефективних заходів державної підтримки. Із закриттям значної частини великих підприємств Закарпаття деяке пожвавлення великого бізнесу було помітним у період функціонування спеціальної економічної зони, яка дозволяла відкривати й розвивати великі підприємства з іноземними інвестиціями. Зараз вклад великого бізнесу в економіку краю є не таким значним, як внесок малих і середніх підприємств. Цьому також сприяє прикордонне розташування Закарпаття, розвиток туристичного бізнесу та співіснування в регіоні багатьох національностей, більшість із яких історично характеризуються підвищеними підприємницькими настроями та схильністю до започаткування власної справи.

Перелік використаних джерел:

1. Schmiemann M. Enterprises by size class – overview of SMEs in the EU [Електронний ресурс] // Eurostat: Statistics in focus. – 2008. – №31. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>.
2. SME Performance Review. SBA Fact Sheet by Country [Електронний ресурс] // European Commission. Enterprise and Industry. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/index_en.htm.
3. Діяльність суб'єктів господарювання. 2009: стат. збірник / за ред. І.М.Жук. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 448с.
4. Population, total. 2009 [Електронний ресурс] // Світовий банк. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>
5. Зайцева Л.М. Державне регулювання малого бізнесу в трансформаційній економіці / Л.М.Зайцева, Н.В.Зайцева // Фінанси України. – 2001. – №5. – С.58-61.
6. Бейгул С.Б. Основи формування регіональної політики розвитку малого підприємництва: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / Бейгул Світлана Богданівна. – Х.: Харківська національна академія міського господарства, 2006. – 20 с.
7. Бербека В. Особливості розвитку малих підприємств регіону та їх інвестування / В.Бербека // Регіональна економіка. – 2003. – № 2. – С. 201-208.
8. Сачовський І. Особливості розвитку малого підприємництва в Івано-Франківській області / Ігор Михайлович Сачовський // Регіональна економіка. – 2003. – №3. – С.217-221.
9. Лиухто К. Развитие предпринимательства в Эстонии / К.Лиухто // Вопросы экономики. – 1996. – № 5. – С. 89-94.
10. Розвиток підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності Закарпатської області: Статистичний збірник 2009 / за ред. Г.Д.Гриник. – Ужгород: Головне управління статистики у Закарпатській області, 2010. – 253с.
11. Кубай Н.Є. Загальна характеристика та особливості підприємництва в Україні / Наталія Євгенівна Кубай // Соціально-економічні дослідження в перехідний

період. Регіональні аспекти розвитку підприємництва [щорічник наукових праць]. – Львів: Інститут регіональних досліджень, 1998. – 418 с.

В статье проанализированы основные результаты развития малого и среднего бизнеса Закарпатской области в региональном, национальном и международном контексте. Главное внимание акцентируется на основных показателях развития малых и средних предприятий Закарпатья, таких как их доля в общем количестве предприятий, количество в расчете на 10 тыс. человек населения, доля в занятости. Результаты развития сравниваются с аналогичными по Украине в региональном и национальном масштабах, а также с подобными показателями в странах ЕС.

Ключевые слова: *бизнес, малые и средние предприятия, микропредприятия, Закарпатская область, физические лица-предприниматели.*

The main results of small and medium sized enterprises in the Transcarpathian region in regional, national and international context are analyzed in the article. Main attention focuses on the basic parameters of small and medium sized enterprises of Transcarpathia, such as their share in total number of enterprises, number per 10 thousand of population, share in employment. The results are compared with similar parameters in Ukraine in regional and national scale and with similar indicators in the EU.

Keywords: *business, small and medium sized enterprises, micro enterprises, Transcarpathian region, private entrepreneurs.*